

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 59 (1974)
Heft: 3

Artikel: Cristus ed il camond de sanctificar la dumengia ella iconografia
medievala tardiva
Autor: Collenberg, Cristian
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881956>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 02.02.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Cristus ed il camond de sanctificar la dumengia ella iconografia medievals tardiva

da Cristian Collenberg

Maletgs de Cristus en baselgias de nossa regiun

Enzacontas baselgias el Grischun cuntegnan dils pli custeivels monuments ord l'epoca gotica. Ei setracta remarcablamein en tut quels cass de baselgias della tiara cun ina pareta exteriura ordvart mudesta. Lur valeta schai buca ellas fuormas architectonicas, las parts las pli custeivlas muntan las picturas muralas ch'ein semantenidas ordvart bein ella baselgia de s. Gieri a Razén ed ella baselgia de Vuorz, ni il plantschium sura surmalegiaus ella baselgia de Ziraun. Per part ein tals monuments s'allontanai empau ord nossa vesta pervia dil fatg che baselgias che stattan empau dalla vart ein strusch frequentadas pli. Denton ein per part era ils maletgs sezs in mund, tier il qual nus stuein mintgamai sespruar ded anflar igl access. Co la capientscha sto vegnir reconquistada en vesta a certas presentaziuns, quei muossa gest la figura de Cristus, circumdaus dad uafens ed iseglia, in maletg che para ded esser staus derasaus els davos tschentaners dil temps medieval. L'interpretaziun de quella remarcabla presentaziun sto ver caschunau certas difficultads als perscrutaders. Cristianus Caminada, ch'ha giu gronds merets era sil camp della tradiziun e della folclora, lez ha plidau ded in maletg de quei gener vid il mir dil clutger della baselgia de Schlans. El ha titulau quei maletg, che representa Cristus denter gruppas che simboliseschan las lavurs purilas duront las differentas stagiuns «Cristus che benedescha la lavur».¹ El plaida en quei connex d'ina cristianisaziun ded in cult de fritgeivladad.² Cun cumparegliar maletgs cul medem sujet en differentes loghens eis ei resortiu che quella representaziun vul exprimer enzatgei diltuttafatg different, numnadamain il camond de sanctificar la dumengia. Quei fuss pia gest il cuntra-ri della benedicziun della lavur. Il maletg duei mussar co las plagas de Cristus vegnan renovadas da tals che lavuran dumengias e firaus, quei encunter il camond della Baselia.

¹ Christianus Caminada: Die verzauberten Täler. Zürich 1961.
(Ediziun Ex libris)

Il maletg ei reproduzius leu, tabla XX, pg. 236.

² Caminada, sco sura, pg. 117.

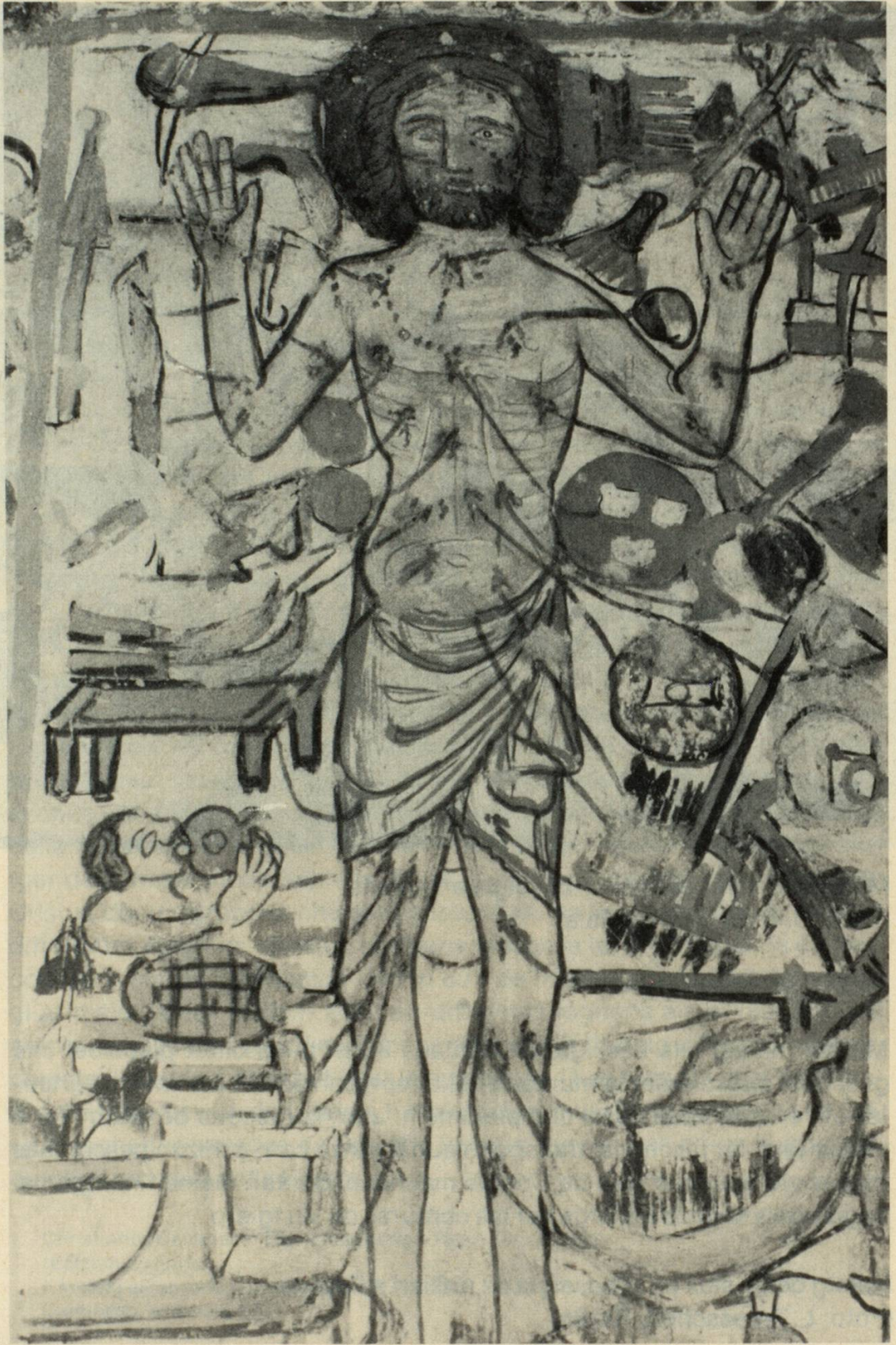

Maletg vid il mir della tuor-baselgia a Schlans.
(Foto: G. Bass, Cumpadials)

La dretga interpretaziun

Mo cul maletg ella baselgia de Schlans eis ei buca diltut plausibel che gest quei duess esser la muntada della representaziun. Las lavurs agricolas ein enumeradas quasi cumpletamein: arar, la raccolta de graun, far e menar fein, far pischada, transports cun e senza carr, schizun pescar. Las plagas vid mauns e peis de Cristus mauncan, denton meinan mintgamai lingias dals singuls maletgs tier las conturas de siu tgierp.

Maletg de Cristus en la baselgia de s. Gieri a Razén.
(Foto: L. Tomaschett, Razén)

La muntada de quellas lingias daventa pli capeivla sche nus partin dal maletg cul medem patratg che sesanfla vid il mir settentriunal ella baselgia de s. Gieri a Razén. Cristus ei representaus cheu sco igl um dellas dolurs. Siu entir tgierp ei curclaus da plagas. El stat sin peis, e ses mauns fan il gest ded in che ura. El ei circumdaus da numerus uaffens, e da mingin anora tucca ina lingia direct ina de sias numerusas plagas. Il maletg muossa entelgeivlamein ch'ei setracta ded in vulnerar il tgierp de Cristus. Sco benedicziun della lavur astgan ins buca interpretar el gia pervia della suletta figura humana sper Cristus (giudem seniester), in um che beiba ord in migiel. Quella figura personifichescha senza dubi il bueder, e manegiau eis ei segir che il far fiasta la dumengia seigi in malfatg della medema intensidad sco activitads che empermettan in gudogn material. Lezzas activitads vegnan simbolisadas dad uaffens ed instruments che serefereschan sin ellas. La pli gronda part stat puspei en connex cun las lavurs purilas el stretg ed el vast senn dil plaid: crieç, risti, farcla e.a., uaffens per la mezga; las lavurs de mistregn manegian principalmein massa e martials, la catscha paliet e ballester. Era la lavur en casa ei scumandada, quei muntan ils detagls dil talè (petgens!). Sper la figura dil bueder san ins enconuscher in object che duess probabel esser in instrument de musica. Buca mo la lavur, era ils divertiments dil temps liber ein sigl index.

Differents motifs paran ded esser seuni en in maletg della baselgia de Vuorz. Cristus ei era cheu igl um dellas dolurs, ei denton elevaus dalla tiara, e sias plagas ein buca ligiadas directamein cun ils objects che circumdeschan el. Sper ils paucs utensils che simboliseschan puspei las lavurs purilas anflan ins principalmein l'enumeraziun inconografica de divertiments che dueien era esser scumandai ils firaus. En emprema lingia ei quei il saltar, concretisau cun il maletg dils giuvens fittai ensemen cun la figura d'in saltunz che vegn era interpretada sco la mort.³ Dretg sisum ei ina grupp de musicants. Sch'ei setracta veramein della mort, lu ston ins concluder ch'il pictur hagi dau ina muntada supplementara agl element d'in maletg ch'ei schiglioc ina admoniziun de sanctificar la dumengia. En quei senn ei era la grupp dil fundatur denter ils auters elements ina part che selai buca metter en connex cul senn dil maletg. Tuttina san ins buca pretender ch'il pictur hagi cumbinau elements de maletgs che stevan en ina tradiziun senza capir lur senn. La causalitad denter ils malfatgs dils carstgauns ed il pitir de Cristus ei tuttina mantenida ed entelgeivla.

³ Poeschel dat quella interpretaziun cun ina certa resalva. Cump. Erwin Poeschel: Die Kunstdenkmäler des Kantons Graubünden, tom IV, pg. 334, Vuorz.

Maletg ella baselgia
de Vuorz.
(Foto: G. Vasella, Cuera)

Ei dat denton in exempel ella vischinonza che muossa che la capientscha per la representaziun era ida a piarder. A Breil han ins discuvretg in maletg ella baselgia de s. Martin, ina pictura murala ch'ei vegnida scaffida pér all'entschatta dil 16avel tschentaner. Enamiez utensils e figuras de mistergners stat buca Cristus, mobein la figura d'ina femna che vegn interpretada sco Maria Madleina.⁴ Cun la megliaera bunaveglia san ins buca anflar in senn en quella cumposiziun. Ins declara ei aschia ch'il pictur de Breil hagi vului imitar il maletg ella baselgia de Schlans ed hagi buca capiu el pli.

⁴ Poeschel IV, pg. 369–370, baselgia de s. Martin.

Il maletg dil «Cristus de firaus», sco el vegn numnaus per tudestg, san ins veser sco ina fuorma della pastoraziun pratica della populaziun della tiara. Las baselgias cun lur frescos eran da gliez temps la suletta scartira che la populaziun rurala astgava e saveva leger. Dils maletgs della sanctificaziun della dumengia, che ston esser stai derasai el temps medieval tardiv per l'entira Europa entuorn, ein denton mo paucs semanteni. Remarcablamein ein gest ils exempels numnai en nosa vischinonza dils pli representativs. Dus ulteriurs dat ei aunc en Svizra. Ils pli biars ein vegni registrai ell'Engheltiara, singuls ell'Austria, en Boemia ed en Tiaratudestga, e quei adina en baselgias della tiara che stattan plitost zanua giud via. Il sulet monument ord l'Italia ei el medem mument il pli impurtont per l'interpretaziun dil tema. Igl ei il sulet ch'ei accumpignaus d'ina inscripziun che secloma: «Tgi che respecta buca il ruaus della dumengia ed ha buca devoziun, a quel vegn Dieus a dar la condemnaziun perpetna».⁵

Ina ulteriura explicaziun dat in manuscret che deriva della part sura della Tiaratudestga e ch'ei vegnius screts entuorn 1400. La part ch'ei d'impurtonza per nosa damonda ei il toc che tracta denter auters problems della teologia morala era la sontgadad della dumengia. Cun agid d'ina miniatura cumpletonta vegn ei mussau l'interdependenza denter igl endirar de Cristus ed ils puccaus dils fideivels. Buca sanctificar la dumengia vegn numnau expressivamein in grond malfatg. Scartiras sco la gest numnada survevan en emprema lingia sco lectura de preparar priedis. Il maletg en baselgia, e da quei temps exista il camond ded assister alla messa generalmein, ed il priedi dil spiritual eran segiramein el cass ded ingrondir videnceivlamein igl effect. Ina concretisaziun aschi tschaffonta sco il tgierp de Cristus che vegn blessaus veseivlamein dals malfatgs commess dils auditurs, quei ei segir in priedi aschi tschaffont sco las representaziuns dil giuvenessendi sur las portas dellaatedrala per la populaziun sempladil marcau. Empau pli grev de capir va ei denton che gest il luvrar e sedivertir la dumengia duess ver meritau quella posiziun aschi exponida sco quels maletgs fan parer. Era sch'ei dat mo singuls ch'ei semanteni, lai gest il fatg, che l'extensiun maximala de talas perdetgas contonscha bu namein ils cunfins digl intschess cristian occidental sminar, ch'ei sappi buca setractar d'ina appariziun isolada. Ina casualidad astgass ei esser

⁵ E. Breitenbach e Th. Hillmann: Das Gebot der Feiertagsheiligung, ein spätmittelalterliches Bildthema im Dienste volkstümlicher Pfarrpraxis. Anzeiger für schweizerische Altertumskunde 1937, pg. 23–36.

Quels dus perscrutaders han inventarisau sco emprems tals maletgs ord l'entira Europa. Cun cumparegliar quels eis ei reussiu de curreger las interpretaziuns fallidas ch'eran vegnidass fatgas tochen lu. Citau tenor pg. 24.

che gest tontas ein aunc d'anflar en nossa vischinonza. Sche nossa supposiziun ei gesta, lu intimescha quei era de sedumandar daco ch'il ruaus della dumengia gioga ina aschi impurtonta rolla ella iconografia, ella pastoraziun pratica e pia era ella ductrina cristiana.

Sanctificaziun e profanaziun della dumengia

Il problem della dumengia e sia sanctificaziun ha fatschentau teologs e historiografs cuntinuadamein. In dils pli enconuschents fatgs en quei connex para in decret digl imperatur Constantin ded esser. Nossas gasettas han tschintschau igl onn 1971 d'in «giubileum della dumengia» (il decret partenent il ruaus della dumengia ei vegnius relaschus igl onn 321!). Constantin ei segir quei um ch'ha giu ina influenza decisiva sin il svilup della Basergia sco instituziun, bein perquei han las agenzias era dau ad ella plenipotenza de ver «fundau» la dumengia. En mintga cass ha ei dau avon treis onns ina viva discussiun, ed ins ha surtut saviu udir vuschs admentas, ins deigi buca metter en dubi il senn cristian della dumengia. Il decret de Constantin ei buca ina instituzionalisaziun dil di dil Segner, el ei nuot auter che ina prescripziun statala partenent il ruaus della dumengia. Ei vegn scumandau ded exequir quei di els marcaus lavurs ch'ei colligadas cun canera. Viu aschia ei quei decret ina causa zun nuot revoluziunara. Quei fuss il cass sch'ins accepta il patratg ch'in di de ruaus seigi enzatgei tipic ed exclusiv cristian. Ei dat denton bunas raschuns de buca trer quella conclusiun. Mintga cultura e mintga cuminonza religiosa enconuscha buca mo ses loghens sogns, mobein era ses dis fixai per il survetsch divin, ed il pli tipic ei che quei daventa cun ina certa periodicitad. L'jamna de siat dis para de corrispunder il meglier allas forzas dil carstgaun.

Igl ei enconuschent che principalmein ils Gedijs sedistinguan tras ina rigorusa moda de festivar lur di dil Segner, il sabbat. Quei condament che vegn motivaus cun la lescha de Moses scamonda a mintga cartent ded exequir caussas ch'in che stat ordvart la communitad anfla senz'auter per urgentas.⁶ La differenza denter la veta spirtala dils Gedijs e la religiun ufficiala egl imperi roman consista buca mo el principi monoteistic enviers il politeistic. Era las appariziuns secundaras, las ceremonias culticas ed il di sogn sedifferenzieschan. La giuvna Basergia ha suandau la tradiziun

⁶ Enconuschents ein en quei connex ils plaids de Jesus arisguard il ruaus dil sabbat. La differenza enviers il Veder Testament ei evidentia.

occidentala ed ha cristianisau igl emprem di dell'jamna ch'era gia ellas religiuns pagaunas «il di dil sulegl». La motivaziun teologica dattan ils pli impurtonts eveniments dil Niev Testament, la Levada e Tchuncheismas. Cheutras ein ins sedistanziaus dal di dil Segner sco ils Gadius capevan el, ed igl ei remarcabel ch'igl emprem di dell'jamna ei cheutras daventaus il di de ruaus. (Quei ei aunc bein entelgeivel els numns latins dils dis della jamna.) Malgrad la midada dil di ei ina part dil senn dil sabbat tuttina se-transferius sil di dil Segner cristian. La damonda de lavur e ruaus para denton buca de ver fatschentau la Baselia dils emprems tschentanners. Perencunter lain certas detgas ord l'antica, che raquentan co carstgauns han videntau ils dieus cun profanar lur di sogn, percorscher che gia ils pagauns honoravien lur divinitads cun s'abstener dalla lavur. Duront ils emprems tschentanners cumparan bein differentas prescripziuns ecclesiasticas partenent il survetsch divin. D'in scamond de luvrar ils firaus audan ins perencunter nuot. Igl ei pusseivel che la Baselia ha giu il basegns de buca seligiar memi expressivamein cun l'idea dil sabbat ni cun la tradiziun pagauna digl imperi. Scartiras ufficialas recamondan de frequentar il survetsch divin. Denton s'occupeschon era ils ss. Paders buca expressivamein cul ruaus della dumengia.⁷ Il patratg po plitost pigliar ragischs ellas scartiras che prospereschon agl ur della ductrina ufficiala. Fontaunas apocrifas plaidan pli savens d'in «camond dil Segner» de schar dad ina vart la lavur la dumengia, e quei en ina certa vischinonza cul patratg dil sabbat. La motivaziun tucca remarcablamein in mument social: ils sclavs dueian era ver in di de ruaus. Era per il historiograf e hagiograf Gregori, uestg de Tours, ei la sanctificaziun della dumengia in camond dil Segner; tgi che profanescha quei di cun luvrar ha de quintar cun castitgs draconics da surengiu, il bia vegn el sturnius dal cametg.⁸

All'entschatta dil 6avel tschentaner pren ina sinoda posiziun pertuccont la damonda (538). Ella recamonda de s'abstener dad «opera ruralia», pia da lavurs ell'agricultura, lavurs de cultivaziun e raccolta. En tutta fuorma sedistanziescha la declaronza dallas prescripziuns giudaicas che seigien buca raschuneivlas. A tgi che cunterfa a quella recumandaziun vegn ei smanatschau cun castitgs spirituals. La motivaziun ei era cuntenida el text: la glied duei prender temps dad ir en baselia e frequentar las devoziuns.⁹

⁷ Quella damonda ei tractada tier Hans Huber: Geist und Buchstabe der Sonntagsruhe. Salzburg 1958.

⁸ Gregor (540–594), ha scret ina historia dils Francs, dasperas ina collecziun de vitas de sogns cun per part tratgs ualti miraculus, quei ch'era denton il stil dil temps.

⁹ Concilium Aurelianense. MG Conc. I, pg. 82.

Vargadas las davosas undas della migraziun dils pievels astgan ins constatar che la situaziun dil cristianissem ei midada ualti fundamentalmein. Ils pievels germans, da casa anora pievels che vivan en ina societad pli tost agrara-rurala han transformau decisivamein il cristianissem en sia fuorma pratica. Ils retgs germans relain senza retenientschas prescripziuns che pertuccan aschi bein caussas mundanas sco ecclesiasticas senza prender grond risguard sin cunfins per ils quals els vevan buca gronda capientscha. Era las sancziuns serestreschan buca sigl intsches dil surpassament respectiv. In passadi illustrativ per quei fatg ei gest la prescripziun partenent il ruaus della dumengia ella «Lex Alamannorum».¹⁰ In serv che sefa culpeivels cheuencunter duei vegnir tractaus cun fridas. In liber vegn admonius treis gadas, la tiarza gada piarda el la tiarza part de sia ierta. Vegn el traplaus aunc ina gada «ch'el honorescha buca la dumengia e fa lavurs servilas», piarda el siu status social e daventa in serv per adina.

Cheu ei il camond de sanctificar la dumengia daventaus ina lescha statala cun sancziuns perschuadentas. Il temps ch'ella va en vigur ei la populaзиun bein cristianisada tochen sin pintgas excepziuns. Ella capientscha dil cristianissem che porta igl accent dils Germans ei il ruaus della dumengia daventaus ina valeta absoluta. Ina «admoniziun generala» de Carli il Grond absolutisescha aunc pli fetg il camond e cumpletescha il catalog cun numnar in diember activitads che ni disturbassen il ruaus pervia della canera ni impedessen la gliעד ded assister al survetsch divin.

Buca mo las lavurs purilas vegnan enumeradas (arar entochen la lavur en vegna e curtgin!), era far seiv, luvrar egl uaul, cavar crappa e baghegiar casas ei in malfatg aschi bein sco de seradunar sil plaz avon baselgia ni ir a catscha. Sulet treis sorts de transport ein lubi en cass urgents («opera carraria»): tils d'uiara, transports de victualias ed el mender cass il menar baras alla fossa. Denton era lavurs de femnas violeschan la sontgadat della dumengia: cuser vestgius e surcuser, filar, batter glin e tunder nuorsas (opera testilia»). En tut duei tut survir alla honur ed al ruaus della dumengia.¹¹ Igl imperatur concluda cun l'admoniziun ded assister alla messa per laud de Diu. Igl ei denton entelgeivel ch'il ruaus ordinau ei sco tal era ina part de festivar la dumengia. Il basegns de sedistanziar dalla lescha giudaica e dalla tradiziun antica para ded esser ina dimensiun em-

¹⁰ MG Leges V, pg. 98.

¹¹ MG Capit. I, pg. 61.

blidada. Carli sereferescha expressivamein sil camond dil Segner, pia sil Veder Testament. Igl ei pia reussiu de cristianisar ina tradiziun en siu cuntegn aschia ch'il prighel ch'il spért surventschiu levi puspei vegn buca resentius.¹²

La capientscha della sanctificaziun della dumengia sco ella resortescha ord quei decret para de ver valiu pli u meins tochen tier il temps nua che nus entupein la concretisaziun de quei camond els frescos dellas baselgias silla tiara. Igl ei gia vegniu detg ch'ei setracti cheu ded in aspect della pastoraziun della populaziun purila. A mi para ei che cheu seigi il camond de sanctificar il di dil Segner cristianisau tochen tier sia davosa consequenza, e quei cun volver il patratg en sia vart negativa: tgi che cometta il malfatg de luvrar ils firaus, e schizun sche quei fuss gnanc mo per interess material, lez violescha il tgierp de Cristus e renovescha sias plagas. Il ruaus sez ei ina part de quei honorar Diu, per consequenza han divertiments che meinan ils patratgs naven da Diu il medem effect sco la lavur. Della problematica teologica della renovaziun permanenta dellas dolurs de Cristus, che vegn exprimida cun quellas representaziuns, paran ins de buca esser staus cunscients.¹³

Per il pievel della tiara ei quei denton segir stau in priedi entelgeivel, motivaziun teologica sufficienta ni buc. Senza dubi s'auda il scamond de luvrar la dumengia tier ils facturs cristians che semantegnan ella cultura europeica aunc ditg suenter che las ideas empalontas della veta spirtala ein buca spirontamein cristianas pli. Quei fatg muossa dad ina vart che ina structura de patertgar religiosa semanifestescha aunc ditg suenter che la culminaziun de sia forza ei vargada, schizun cu ins ha per part emblidau igl origin ded ina tradiziun. Da l'otra vart muossa el ch'in moviment spirtal vegn de sederasar e pigliar ragischs mo sch'el capescha de transformar il cuntegn de certas structuras arcaicas en in senn positiv. Ei para a mi ch'il basegns dil carstgaun suenter in di de ruaus e meditaziun

¹² Contas sferas ella veta de mintgadi han stuiu retscheiver in cuntegn cristian ei buca lev de veser ozildi pli. Denton documenteschan gest las biaras perdetgas en tradiziun e litteratura orala con fermas che structuras religiosas e mitologicas ein. En quei senn ein las lavurs de C. Caminada ordvart instructivas.

¹³ Tenor la ducrina ufficala della Baselgia ei la passiu de Cristus in eveniment ch'ha giu liug ina gada e sa buca vegnir cuntinuuas senza fin. Il tgierp real de Cristus savess pia buca vegnir vulneraus permanentamein. En lur lavur muossa E. Breitenbach e Th. Hillmann denton ch'ina capientscha bia pli populara ei stada ualti derasada, e quei tipicamein duront il temps nua che Cristus sco um dellas dolurs stat el centrum. Era astgan ins considerar il fatg ch'ina tala concretisaziun della ducrina ei d'eminenta valeta practica. (sco sura, pg. 25/26, 33 ss.).

seigi in tal tratg arcaic. Ella tradiziun populara semantegnan manifesta-ziuns de talas structuradas en ina moda ordvart intressanta. Ina capientscha dil camond semeglionta a quella che plaيدا ord nos maletgs ei aunc de fastisar en certs relicts. Jeu patratgel per exempel vid las modalitads che valevan aunc avon paucs onns sch'ins vuleva obtener la lubientscha de «rischlar» la dumengia. Ils castitgs per surpassaments fatschentavan bu- ca ton la suprastonza de vischnaunca, la natira veva sias atgnas mesiras de tucclar ils culponents, sco ins manegiava. Era seregordel jeu de ver legiu avon nuota ton ditg en ina scartira pietusa co il sogn plevon d'Ars ha ca- stigliau in pur che menava ina carga fein la dumengia. Il cametg ha tucchau el gest sil plaz, pia in castitg che vegn veseivlamein gest giu da tschiel! Jeu manegel ch'ei fussi aunc d'anflar ozildi raquintaziuns de quei gener, sch'ins encuress quella tier purs che vevan aunc in'otra concepziun de lavur ora ella natira.

Dil reminent dat ei aunc el stadi modern prescripziuns per il ruaus della dumengia. Ch'ils reglaments che pertuccan dumengias e firaus surve- schan oz plitost per definir las pretensiuns de paga per lavur de firaus ed uras supplementaras, ei forsa gest aschi tipic per nies temps sco ils ma- letgs medievals per la societad agrara de gliez temps.